

Льонові перипетії

Льон олійний тривалий час є «перспективною культурою, здатною замінити в сівозмінах соняшник». Що йому заважає бути таким і ділі?

ІРИНА ЧЕХОВА, канд. екон. наук, завідувач сектора економіки Інституту олійних культур НААН
СЕРГІЙ ЧЕХОВ, канд. екон. наук, ст. наук. співроб., директор Дослідна станція ефіроолійних та малопоширених сільськогосподарських культур НААН.
МИКОЛА ШКУРКО, директор ТОВ «Просвітницька виробничо-комерційна фірма «Сяйво»»

На ринку олійних культур, що розвивається потужними темпами, пріоритетними культурами є соняшник, соя й ріпак. Інші олійні культури, такі як льон олійний, гірчиця, ріжій, сафлор, не мають достатнього поширення та вагомості частки ринку. Цьому є багато причин:

- недовіра затверджених аграрних державних програм;
- відсутність довгострокової стратегії розвитку в галузі сільського господарства;
- нівелювання програм пільгового кредитування аграріїв;
- невизначеність на ринку землі та пов'язане із цим небажання ризикувати з «довгими» проектами; тощо.

Унаслідок такої державної політики виробнича діяльність аграрних підприємств спрямована тільки на ті культури, що забезпечують отримання прибут-

ку з мінімальним рівнем собівартості в короткостроковій перспективі. Це відбивається у дво- або трикратній сівозміні з вирощування зернових культур (пшениці, кукурудзи, ячменю) та соняшнику, а інші культури взагалі не включають в сівозміну. Також аграрії не зважають на помірне зниження родючості ґрунтів після щорічного вирощування соняшнику, ріпаку, тобто не дотримуються системи сівозміни.

Льон має виступати в сівозміні як альтернатива соняшнику.

Вирощувати можуть, але не хочуть

Льон посідає останні позиції за площами посіву й обсягами виробництва серед олійних культур, поступаючись соняшнику, сої, ріпаку та гірчиці. Із 8,1 млн га посівів олій-

них культур у 2015 році під льоном олійним було 33,7 тис. га, а з майже 18 млн тонн виробленого товарного насіння олійних культур зібрано 39,8 тис. тонн льону олійного. За попередніми прогнозами, у 2016-му буде зібрано 18,5 млн тонн олійних культур із загальної площі 8,8 млн га, з яких очікується отримати 52,3 тис. тонн льону олійного з площі 62 тис. га.

Протягом останніх п'яти років в загальній структурі посівів олійних культур льону олійному належить частка менша за 1%, а його частка у структурі виробництва олійного насіння – на рівні 0,3%. У той же час, на думку фахівців галузі льонарства, кожне аграрне господарство може розмішувати льон на 20% загальної структури посівних площ, оскільки він має фітосанітарні властивості, є хорошим попередником для більшості культур.

Продуктивність льону олійного в Україні до минулого року коливалася в межах 7–8 ц/га. Показник 2015-го на рівні 12,3 ц/га також є низьким проти потенційного у понад 20 ц/га, яку декларують оригінатори сортів. Отже, на сьогодні не використано потенціал цієї олійної культури й наполовину. Так, в насінневому господарстві Херсонщини ПСП «Альфа-агро» врожайність льону олійного доходить до 18 ц/га.

Основні посіви льону олійного в розрізі природно-кліматичних зон України зосереджені в зоні Степу. Проте ця частка зменши-

лася до 63% у 2014-му проти 84% у 2012 році. У зоні Лісостепу концентрація посівів льону олійного щороку зростає – від 12% у 2012-му до 29% у 2014 році. Частка посівів в зоні Полісся є невеликою (7,8% у 2014-му проти 3,3% у 2012-му), але характеризується позитивною динамікою. Стрімкі темпи розширення посівів льону олійного протягом 2012–2014 рр. зафіксовано в Київській (із 8,9 до 388,3 га, або у 44 рази) та Львівській областях (із 47 до 603,1 га, або у 12 разів).

Покласти край дискримінації

Експорт – традиційний напрямок використання льону олійного в останні 10 років, незважаючи на 10% експортного мита. Вивіз мито вводилося в 1999 році з подачі Асоціації «Укроліяпром» в інтересах своїх членів з метою створення переваг для переробників соняшнику й одного переробника льону та рижию, що стало мотивацією для залучення інвестицій для збільшення виключно переробки соняшнику. Ці потужності на тепер вдвічі перевищують валовий збір соняшнику, посівні площі якого досягли критичної межі й становлять загрозу екологічному балансу внаслідок порушення сівозмін. У Верховній Раді України нині перебуває на розгляді законопроект №4737 «Про внесення змін до Закону України “Про ставки ввізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур” у частині скасування ввізного (експортного) мита на насіння льону, подрібненого або не подрібненого, та рижию».

Наполягання Асоціації «Укроліяпром» на збереженні ввізного (експортного) мита на насіння льону та рижию є не чим іншим, як прикриттям для збереження такого мита на насіння соняшнику, що не дає адекватного ефекту для держбюджету, бо переробні підприємства звітують про низьку прибутковість, а то й збитковість. Доки не подолаємо цей спротив, нема чого сподіватися на зростання вирощування й експорту насіння льону, а що таке рижию – забудьмо взагалі.

Україна щороку експортує близько 20–30 тис. тонн насіння льону, або понад 65% загального обсягу виробництва. Потенціал експорту перевищує 37 тис. тонн. Основними споживачами вітчизняного льону олійного торік були В'єтнам (35%), Польща (16%), Єгипет (10%). За даними ТОВ ПМКФ «СЯЙВО», яке понад 20 років постачає високоякісне насіння льону для виробництва продуктів харчування в країні Європи, основна вимога до товарної продукції, що висувають компанії-імпортери – показники чистоти. Якщо раніше потрібна чистота насіння становила 97–98%, то сьогодні – 99,9%. Також в контрактах

зазначається вологість, що має відповідати вимогам ДСТУ, відсутність ураженості сировини шкідниками та властивий здоровому насінню льону колір. Не менш важливим є також бажання імпортерів отримувати не генетично модифіковане насіння льону, особливо після того, як було виявлено, що канадський льон генетично модифікований.

У підсумку, серед низки негативних чинників, що стримують розвиток льонарства, слід зазначити наявність дискримінаційного державного регулювання у вигляді 10% експортного мита в інтересах виробників сирової олії, які не можуть й об'єктивно не мають домінувати, оскільки саме експорт насіння є пріоритетним напрямком в головних країн – виробників льону (так, Канада експортує понад 80% свого насіння льону). До них потенційно належить й Україна, яка свою частку ринку, на жаль, віддає конкурентам, насамперед Росії та Казахстану (особливо це стосується ринку ЄС, де ми маємо логістичні й політико-економічні переваги).

Внутрішнє споживання

Усередині країни на олію переробляють близько 40% насіння льону, або 8–10 тис. тонн. Основними переробниками є вітчизняні компанії: «Факторія» (Донецька обл.), «Ніжинський ЖК» (Чернігівська обл.), «Березівський завод натуральних продуктів» (Одеська обл.), ТОВ «Агросельпром» (Дніпропетровська обл.), ТОВ «АВА» (м. Одеса).

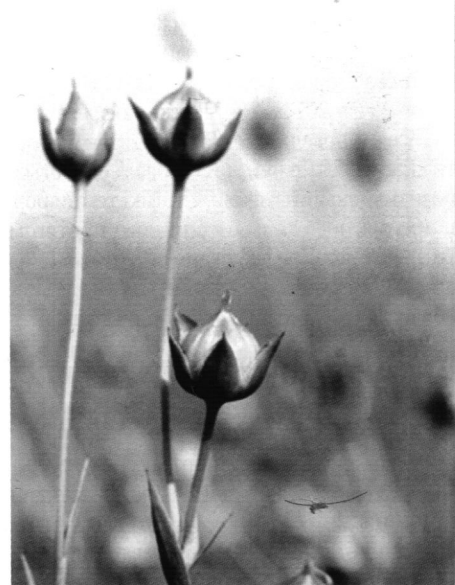
Так, ПАТ «Ніжинський жиркомбінат», що був заснований 1896 року з метою переробки насіння льону, нині переробляє широкий асортимент олійних культур, а саме: соняшник, ріпак, льон, сою. Річна потужність комбінату з переробки насіння становить близько 150 000 т. Переробка льону

олійного супроводжується виготовленням олії (рафінованої, нерафінованої, відбіленої, вищого й першого ґатунків), лляної макухи, оліфи, муки, паливних брикетів. Ціна олії лляної технічного використання коливається від 38 до 120 грн/л, харчової олії лляної – 70–250 грн/л, макухи – 4000–5000 грн/т. Ціна на зазначену продукцію залежить від якості, обсягу партії, регіону виробництва, умов постачання тощо.

Проблеми насінництва льону

На ринку селекційного насіння переважна більшість сортів насіння льону, що занесені до Державного реєстру сортів рослин, придатних до поширення в Україні, є вітчизняними. Кількість сортів льону олійного в Реєстрі вітчизняної селекції – 15, іноземної – 3. Першу позицію за кількістю сортів у Держреєстрі посідає Інститут олійних культур НААН (8 сортів) із сортами Айсберг, Південна ніч, Дебют, Орфей, Золотистий, Ківіка, Водограй, Світлозір. Продається сертифіковане насіння льону (СН-1) за ціною 26 тис. грн/т, базове (еліта) – 100 тис. грн/т. Друга позиція за ННЦ «Інститут землеробства» НААН (4 сорти) із сортами Евріка, Блакитно-помаранчевий, Симпатик, Оригінал. Ціна сертифікованого насіння льону (СН-1) у цій установі – 18,5 тис. грн/т, базового (еліта) – 32,5 тис. грн/т, супереліти – 65,1 тис. грн/т. На третій сходинці приватна компанія ТОВ «Науковий інститут селекції» із сортом Версаль. Іноземна селекція льону олійного представлена сортом Лірина німецького оригінатора «Дойче Заатферделунг АГ», Надійний – російської ДНУ «Донська дослідна станція», Лібра – компанії «Лімагрейн Нідерланд Б. В.».

► Основною проблемою насінництва льону, на нашу думку, є відсутність динамічного сортооновлення. Оригінатори пропонують виробникам сім сортів льону олійного (або 50%), термін реєстрації яких перевищує 10 років. Крім того, частину потреб в насінні товарні господарства забезпечують власним виробництвом, використовуючи насіння третьої, четвертої та нижчих генерацій. Це негативно впливає на врожайність культури й обсяги виробництва товарного льону. В насінневих господарствах відсутній страховий фонд насіння, а оригінатори насіння льону пропонують обмежений асортимент і кількість насіння. Це значною мірою стримує товарне виробництво та розширення посівних площ під цією культурою.

З'єднати сегменти ланцюга

Кожний окремий суб'єкт здійснює власну місію на ринку льону. Функцію створення нових сортів виконують селекційні установи та компанії, виробництво оригінального насіння — науково-виробничі підприємства, насінневі господарства, виробництво товарного насіння — сільськогосподарські підприємства різної форми власності, переробку — олієжирові комбінати, реалізацію — експортери, товарні посередники, регуляторна функція належить профільному міністерству.

Спостерігаємо розбалансованість функціонування цього ланцюга. Оригінатори державної форми власності перебувають в режимі постійного недофінансування та відсутності механізмів захисту своїх прав інтелектуальної власності на сорти. Виробники оригінального й товарного насіння не мають достатньої мотивації розширювати площі посіву льону (дотації, пріоритетні

програми). Переробники наголошують на відсутності достатнього обсягу сировини та нестабільності постачань протягом року. Експортери основними перепонами вбачають дію механізму вивізного мита у 10%. Продавці на внутрішньому ринку констатують низький попит. Регулятор не вживає заходів для посилення позицій ринку льону, не включає льон олійний до основних сільськогосподарських культур і в офіційні статистичні дані. Проте певне втручання відбулося шляхом імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Так, з 1 січня 2016 року в Україні ставка вивізного мита в країні ЄС становить 9,1%. Також передбачається поступове зменшення ставки вивізного мита на льон із 10 до 0% протягом наступних десяти років (на 0,9% щороку). Отже, покращення ситуації у льонарстві слід очікувати через 5–10 років.

Аналіз досвіду функціонування галузі льонарства в Казахстані, Росії підтверджує, що іноді втручання держави має сенс, якщо це здійснено своєчасно. Так, коли європейський ринок 7 років тому наклав ембарго на постачання канадського льону (світового лідера у цій галузі), Україна, Казахстан і Росія прийшли у цю нішу. Проте неоднаково ефективно зазначені країни працюють на зовнішніх ринках. Так, в Казахстані державна підтримка виробників льону становить 2300–3000 тенге на 1 га, що стимулювало за останні 5 років нарощування обсягів виробництва льону у 6 разів. Росія й Казахстан — конкуренти України на європейському ринку. У цих країнах виробники насіння льону перебувають у більш вигірній ситуації, оскільки працюють на власних енергетичних

ресурсах, і ціни на мінеральні добрива та пально-мастильні матеріали є нижчими за українські, що, відповідно, також зменшує собівартість вирощеної продукції. Також у цих країнах немає вивізного мита на насіння льону. Оскільки цей товар не є масовим на міжнародному ринку й в основних країнах-споживачах його не виробляють в достатніх обсягах, то в цілому може йтися про сприятливі тарифно-квотні умови для експорту насіння льону. Наприклад, ввізне мито на насіння льону олійного в Сербії становить 1%, в Індії — 30%, у В'єтнамі — 10%, в Китаї — 30%, у Єгипті — 2%, в Південній Африканській Республіці — 9,4%, в Туреччині — 0%, в Молдові — 0%.

Збалансувати інтереси учасників ринку спроможна активна та всеохопна діяльність галузевої асоціації шляхом підтримки майданчика для спільних дискусій і розв'язання нагальних проблем галузі. Це ідея не нова, в Україні створена «Асоціація льонарів України», але, наразі її функціонування потребує вдосконалення й об'єднання зусиль усіх учасників ринку льону. Сьогодні ефективне лобювання інтересів переробників демонструє асоціація «Укроліяпром», виробників і переробників «Асоціація виробників та переробників сої», виробників «Аграрний союз України» й інші. Надзвичайно корисним може бути досвід Канади: об'єднанням льонарів провінції Саскачеван «Саскачеванська комісія з розвитку льонової галузі» виробляється 83% канадського льону. Об'єднання налічує 7500 виробників, здебільшого це фермери, що обробляють помірні посівні площі (члени ради директорів цієї асоціації мають угіддя від 890 до 1900 га).

inna.birykova@agpmedia.com.ua